

V. FEJEZET

MINDENNAPI HIEDELMEINKRŐL

Az eddigi fejezetekben megkíséreltük bemutatni az olvasónak, hogy a népi hiedelemvilág mint a társadalom uralkodó műveltségisményétől és -gyakorlatától eltérő szubkulturális jelenség főbb vonalaiban hogy működik, melyek az alapvető összetevői, amelyeknek alapján leírható, s melyek azok a hiedelemlények, amelyek leggyakrabban előfordulnak benne. Mivel könyvünk a jugoszláviai magyar népi hiedelemvilág főbb jellegzetességeinek bemutatását tűzte ki célul, az áttekintésben természetesen nem szerepelhettek az egyetemes magyar népi hiedelemvilág összes hiedelemlényei, összefüggései, jellegzetes helyzetei. Ugyanígy nem kaphattak tágabb teret azok a jelenségek sem, amelyek idegen eredetű elemként szivárogtak be a népi hiedelemvilágunkba. (Terepi munka során ma már eléggé gyakran hallhat a gyűjtő vámpírokról. Ismerve azonban az egyetemes magyar népi hiedelemvilág szerkezetét, tudjuk, hogy e lényvel mindenképpen befogadott ismeretanyagot kell nyugtáznunk, olyant, amely a délszláv népek hagyományvilágában napjainkban is igen jól gyűjthető. A forrás tehát alapján véve igen könnyen kinyomozható.)

Ebben a fejezetben azt szeretnénk kinyomozni, hogy a mai ember mindennapi életében, viselkedésében, tudatos vagy nem tudatos gesztusaiban mily mértékben lehet tetten érni a hagyományos népi hiedelemvilág, kevésbé tudományos fogalmazásban: a babona hatását, nyomait. Sőt: az is érdekel bennünket, hogy a hagyományos gondolkodásmód, amely voltaképpen a népi hiedelemvilág kialakulásának és fennmaradásának alappillére, jelen van-e a mai ember mindennapjaiban. Egyszóval: a nem szubkulturális meghatározottságú közegben mit vehet észre a kutató, és mit állapíthat meg az eddig elmondottak alapján.

A továbbiakban tehát nem az úgynevezett modern hiedelmek felsorolása következik, hanem inkább a mindennapok hiedelmei, bár elkerülhetetlen, hogy a példák között ilyen is fölbukkanjon. A jelzett kérdéskört természetesen igen sok szempontból meg lehet közelíteni, mivel azonban munkánk nem elméleti jellegű, csupán bevezetés kíván lenni egy ma is aktuális összefüggésrendszerbe, úgy találjuk, nem lesz haszontalan, ha a fejezetcímnek megfelelően egy mai ember virtuális hétköznapját vesszük alapul, s a ráretegződött tudatos vagy nem tudatos hiedelmek nyomán mutatjuk be, hogy mily mértékben vagyunk hívei (rabjai?, cselekvői? stb.) tetteinknek, gesztusainknak, egyéb hangos vagy hanggal nem járó megnyilvánulásainknak. Arra persze nincs mód, hogy mindkét nem minden számba vehető nemzedéki reprezentása vonatkozásában végigjárasszuk a nap „eseményeit”. Az alábbiak inkább jelezni kívánják, hogy a tudomány által hagyományos gondolkodásmódnak nevezett mentalitási jellemzők mai, modern világunkban is igen nagy mértékben határozzák meg tetteinket, gesztusainkat, mindennapi nyelvi és egyéb emberközi közlekedésünk viszonylatait.

A mai, felvilágosult ember mindennapjainak hiedelmei azonban sokkal kevésbé látszanak alkalmasnak arra, hogy etnikai tekintetben is reprezentálják egy közösség hiedelmvilágát. Az emberi kommunikáció alapvetően megváltozott; alig lehet már beszélni a szóbeliség hagyományátörökítő szerepéről, ily módon mindennapi hiedelmeinket egészen más forrásból szerezzük, mint elődeink a maguk etnikailag színezett és a tradíció által átörökített hiedelmeit. Viselkedésünket és hiedelmeinket nagy mértékben befolyásolják tömegtájékoztatói eszközeink, amelyek akár leplezve, akár leplezetlenül szinte naponként ellátnak bennünket olyan ravaszul tállalt „tényanyaggal”, amely racionálisnak nem nevezhető forrásokra vezethető vissza. Vannak nagy példányszámú lapok, amelyek előszeretettel tállalják az okkult jelenségeket, felvilágosult korunk emberének tehát bőven van alkalmja arra, hogy racionális vértetének vékony máza lepatthogjon róla, s újra előttünk álljon a hagyományos gon-

dolkskodásmóó által vezérelt, állandó veszélyeztetettségét tudomásul vevő ember.

Lássuk hát azt a hétköznapot, s benne önmagunkat, aki — tegyük föl — városhelyütt született és nevelkedett, s ma is ott él, tehát nem érheti az a gyanú, hogy „babonás” közegben tett szert azokra az ismeretekre, amelyeket fejecetímünknek megfelelően fogunk értelmezni.

Képzeljük el, hogy felkelés után — mert hideg a lakás, langyos a csapban a víz stb. — a megszokottinál kissé morcosabbak vagyunk, s ezt természetesen hozzátartozóink is észreveszik. Reggeli közben meg is jegyzi a feleségünk: no, te is bal lábbal keltél fel ma! Erre lehet, hogy mondunk is valamit, esetleg olyasmit szeretnénk az egyébként is zsúfolt napi programba még beszorítani, ami lehetetlen, s erre a feleségünk azt mondja, szintén bosszúsan: csipiszt neked! S talán mutatja is a csipiszt a megszokott mozdulattal szorítva mutató- és középső ujja közé hüvelykujját. Két mindenki által ismert verbális és egy gesztus által kinyilvánított hiedelem fogalmazódott meg a leírtakban; kérdés azonban, hogy hiedelmekről van-e szó, s valóban ismerjük-e az előbb elmondottaknak jelentéstartalmát, esetleg nem tudjuk, de tesszük?

A „bal lábbal kel fel” szólásunk az egyetemes emberi hiedelemvilágnak abba a rétegébe vezet vissza, amelyet ebben a munkában a dichotómiával, a kettős megkülönböztető jegyek érvényességével jellemeztünk többek között. Több példát idéztünk, amelyek azt bizonyították, hogy a bal oldalhoz szinte mindig a negatív előjelű eseményt, előjelet, eredményt társítja a hagyomány. Ugyanezt fogalmazta meg ez az állandó szószerkezet is, amelyet nyelvünk használoúi készen kaptak, s a sokemeletes toronyházban éppen úgy használnak, mint a mestergenedés parasztházban. Vagyis: feleségünk ezzel a megjegyzésével — bizonyára akaratán kívül — visszaopta urbánus reggelünk mellé az egyetemes hagyományt. Reggeli morcos hangulatunk előjele megfelel annak a jelentéstartalomnak, amelyet a kettős megkülönböztető jegyek rendszerében a bal oldal tételez fel.

A mondott vagy mutatott csipisz értelmezése — etnológus szemmel — alapjában véve ugyancsak megnyugtató módon tisztázott jelentéshez vezethető vissza. Bár feleségünk — általában nem morcosan, sőt: humoros kiicsengéssel — ezzel a szóval vagy mozdulattal adta tudtunkra, hogy nem ért egyet elképzelésünkkel, tulajdonképpen elhárító verbális formulához vagy gesztushoz folyamodott. Ez a szó, s különösen a mozdulat ugyanis a „fügemutatás” ősi gesztusát hordozza magában, amiről a kutatás megállapította, hogy évezredek óta gonosz-, rontás-, veszély- vagy ígézetelhárító szerepben volt ismert az emberiség körében. A csipiszmutatás bizonyíthatóan fallikus mozdulat, s a többi genitáliaábrázolással együtt az emberiség közös elhárító gyakorlatához tartozik. (A komáromi vár fokán ma is látható egy leányt ábrázoló szobor, a helyi hagyományban „köszüz”, amely csipiszt mutat a falakat megvívni készülő ellenség felé. A főtebb mondottak értelmében vitathatatlan varázsmozdulatot lát a kutatás ebben az ábrázolásban.)

Tegyük fel, hogy munkahelyünkre gépkocsival indulunk el. Ha útközben kipukkad valamelyik tömlőnk, bosszúsán szereljük helyére a pótkereket, s napinendre is térnénk a dolog fölött, ha nem lenne éppen péntek vagy tizenharmadika. Egyéb napokon eszünkbe sem jutna a kérdésen töprengeni, az említett két nap kapcsán viszont általában arra gondolunk, hogy hiába: szerencsétlen napunk van. A köznap i hiedelmek lélektanának kutatói ezakt statisztikai felmérések alapján azt a felfogást vallják, hogy e két szerencsétlen nap — vagy ha a kettő egybeesik! — igen nagy mértékben befolyásolja az emberek viselkedését, ami egyben nagyobb bizonytalansági tényezőt is jelent — közvetve tehát növeli a balesetveszélyt. Az már szinte képtelenségnek tűnik, pedig ezzel is lehet számolni, ha valaki a hónap tizenharmadik napján, pénteken indul el gépkocsival otthonról, s az első sarikon fekete macska fut át előtte az úton. E három elem együttesen oly mértékű „veszélyeztetettséget” akkumulálhat még urbánus közegben is, hogy a vezető ezen töprengve (lazuló figyelemmel) mindenképpen nagyobb

veszélynek van kitéve, mintha teljes énjével az utat figyelné.

Mindhárom elem jól értelmezhető a hagyományos népi hiedelmek kapcsán eddig megállapított adatokkal. A tizenhármasszámot a kutatás legalább az utolsó vacsora tizenhármasszámára szokta visszavezetni. Ennél is régebbre utal az az értelmezési elképzelés, amely szerint a tizenhármasszám szerencsétlenséget jelent, mégpedig azért, mert az egyetemes emberi hiedelemvilág „teljességet” vagy „szerencsehozót” jelentő számainak nem felel meg, nem illik bele a legtöbb nép számrendszereibe. A tizenhármasszámnak illetően való értelmezésére a középkor óta napjainkig vannak adatok. A tizenhármasszám egyébként napjainkban is az egyik legismertebb és leginkább számon tartott „szerencsétlen szám”.

A pénteki nap tilalmas és veszélyes voltával számottevő nemzetközi etnológiai irodalom foglalkozik. A kutatás feltételezi, hogy az egyes népek mitológiájában létezett egy különleges hiedelemképzés, a „péntek asszonya”, amelynek tisztelete főleg a nők körére korlátozódott. Ezen a napon egy sor mindennapi teendő tilalmasnak számított, különösképpen az úgynevezett asszonyi munkák: a mosás, a vasalás, a fonás, a szövés stb. A jugoszláviai magyarság szóhagyományaiában is igen szép hiedelemmondák gyűjthetők a pénteki nap tilalmát megszegő s ezért bűnhődő asszonyokkal kapcsolatban. A pénteki nap tehát — a jelek szerint — a „női munkatilalmi nap” jelentésköréből kilépve napjaink köznapi hiedelmei között ugyancsak a szerencsétlen nap jelentéskörét vonzotta magához.

Ejtsünk pár szót a sarkon átszaladó fekete macskáról is. Úgy tűnik, ennek értelmezése a legkézenfekvőbb azoknak az adatoknak fényében, amelyekről könyvünk előző fejezeteiben szó volt. A macska közismert boszorkányos állat (a hiedelem szerint a boszorkányok gyakran öltönek macska alakot), különösképpen a fekete macskák felelnek meg ennek az elképzelésnek, elsősorban színük miatt. A hiedelemvilág kettős megkülönböztető jegyeinek rendszerében a fekete szín a fehérnek az ellentéte, s egyben a negatív oldalt,

tehát a veszélyeset, a virtuálisan ártalmast jelenti. Ez a jelentés a mindennapi hiedelmek között is megmaradt, gondoljunk például arra, hogy kitket nevezünk a mindennapi beszédben „sötét alakoknak”. E három elem tehát — a tizenharmadika, a pénteki nap és az átszaladó fekete macska — együttesen testesíti meg azt a „veszélyt”, amely napjaink emberét is aggasztja, ezáltal növeli a bizonytalansági tényezőt, amely elvonhatja figyelmünket a fontosabb dolgokról — például vezetés közben.

Tegyünk fel azomban, hogy nincs tizenharmadika, sem péntek, s fekete macska sem szalad át előttünk az úttesten. S ha nem is hiszünk az előbbiekből, a „hiedelem tárgyai”, más szóval az „őrszerek” ott vannak a gépkocsinkban, legalábbis az autók többségében. A visszapillantó tükör rögzítő karján szinte minden kocsi-ban függ valami. Vagy apró népviseleti figura, vagy az imádott labdarugó csapat színeiben pompázó sportcipő, vagy madzagra akasztott bugylibicska stb. Valószínű, hogy ma ezeket a tárgyakat dísznek tekintjük (a sportcipő esetében tudat alatt is egy mai értelemben vett csoport-hoz, a modern etnológiai felfogás értelmében „népet” alkotó konkrét csapathoz, sportkörhöz való tartozásunkat juttatjuk kifejezésre), s nem is gondolunk arra, hogy ezek a tárgyak — funkciójukat tekintve — a múlt és a közelmúlt amulettjeinek felelnek meg. Ezek az amulettek — vagy a már idézett archaikus kifejezéssel: őrszerek — mágikus erejükbe vetett hit nélkül ugyan, de ugyanúgy ott vannak a kezünk ügyében vagy a közelünkben, mint például a csikó sörényébe font piros szalag, a szijostor három piros gyapjúbojttja, a nyakban viselt vadkan-agyar, farkasfog vagy kauri, esetleg ezek jobb-rosszabb műanyaga vagy üveg utánzata.

E tárgyak ugyanis apotropaeionként, vagyis ártó hatalmak elleni védekezés-ként kerültek a helyükre. (A járműre vagy járműbe aggatott amulettek persze ugyancsak nem mai találmányok. A Rómába hazatérő győztes hadvezérek és imperátorok harci szekeren is ott függtek; a csengettyűk hangjukkal, az ércfalloszok pedig a bennük rejlő varázserő által voltak hivatva megvédeni a kocsin levőket az ártó

szándék, elsősorban az igéző szemek ellen. A parasztszeke-
rek helyenként ma is látható kigyóformájú vasalása volta-
képpen ugyanezt a szerepet tölti be, még akkor is, ha ez az
eredeti jelentés a tulajdonos előtt már nem is ismeretes.)
S hogy még egy kicsit a gépkocsinál maradjunk, nem meg-
lepő az sem, ha a hűtőrácson vagy a hátsó részen ott díszle-
g a miniatűr patkó. Ez lenne a „szerencsepatkó”, amely
kocsinkra kerülve némi átalakuláson ment át, de mágikus
jelentéstartalmát tekintve megfelel annak a szerencsepát-
kónak, amelyet hagyományápoló közösségben pl. az istálló
vagy a ház bejáratának küszöbére szegeztek. A változás
annyi, hogy a kocsinkra szerelhető krómozott patkóútánzatot
az élelmes ipar vagy kisipar gyártja, s rejtett hiedelmeink
vásárlására ingerlő erejére számítva bocsátja forgalomba.
Nyugaton inkább a kocsis műszerfalára mágnessel rögzít-
hető Szent Kristóf-ábrázolás a járatos. Kristóf ugyanis az
utasok, mintegy ötven esztendeje pedig a gépkocsivezetők
védszentje is egyben. Ezzel szemben a hagyományos kö-
zösségben a szerencsepatkó nem vásárolt amulett; a pa-
rasztember az úton talált patkónak örül meg, s azt szögezi
néhol még ma is az istállóküszöbre, tehát arra a határvo-
nalra, amely a belső világot, ahol a jószág van, a külső
világtól, ahol az emberrel opponáló mitikus lényeket tudja,
elválasztja.

Mindennapi hiedelmeink munkahelyünkön sem hagynak
el bennünket. Ha hivatalban dolgozunk, a kávézás szinte
hozzátartozik ehhez az életmódhoz. Elkor pedig elkerülhe-
tetlen a kávéjósítás, erről azonban már szóltunk e munka
bevezető részében. Mi sem természetesebb, mint hogy hajadon
munkatársnőink azt szeretnék megtudni a felfordított
kávéscéséséből, hogy mikor mennek férjhez, s főleg azt,
hogy milyen is lesz az a bizonyos jövődöbeli. Vagy azt,
hogy pénz áll a házhoz, esetleg kiadásra kell számítani.
Hajadon munkatársnőink azonban egyéb játékokat is ját-
szanak, ilyenekről olvashattunk például nemrégén egyik
ifjúsági lapunkban. Erről így vallott egy fiatal: „Megjegyez-
tem magamnak, hogyan lehet megtudni, hogy mikor me-
gyek férjhez. Míg az ember issza a pohárból a vizet, arra a

személyre kell gondolnia, aki tetszik neki, és akihez szívesen férjhez is menne. Ezután cénára fel kell függeszteni valakinek a jegygyűrűjét, a pohár fölé tartani, s ahányszor a gyűrű a pohár falához koccan, annyi esztendő választ el a boldogító igen kimondásától.”

Bármennyire is szórakozásnak tűnik az előbb idézett eljárás, bármennyire nem biztos, hogy azok, akik művelik, hisznek is benne, ez a leírás minden tekintetben megfelel az etnológiai modalomban jól ismert gyűrűvarázslásnak. Alapjában véve egyfajta analógiás mágiáról van szó: nem véletlen hogy ezt a műveletet a leányok nem akármilyen gyűrűvel végzik, hanem éppen valakitől kölcsönvett jegygyűrűvel! Ha ez a mozzamat nem lenne fontos, akkor a szórakozás cselekvője akár a maga gyűrűjét is cénára függeszthette volna. Fontos ezenkívül a gyűrű maga is. A gyűrű ugyanis a körnek, még pontosabban: a varázskörnek, tehát egy szimbólumnak tárgyszerű megvalósulása, s magában hordozza — legalábbis a hiedelmek szerint — azokat az erőket, amelyek alkalmasak arra, hogy egy ilyen fontos kérdésben döntsenek. A hagyományos népi hiedelemvilág hiedelemszövegei közül számos olyant lehetne idézni, ahol a varázskör valamilyen szempontból szerepet játszik. Minden bizonnyal arról van szó, hogy a hagyomány évszázadokon át hiedelmi autoritással ruházta fel a varázskört, s ennek igen távoli lecsapódását kell látnunk a hajadonok szórakozásból úzött munkahelyi gyűrűvarázslásában is.

Ma még furcsának tűnnek azok a leírások, amelyeket sajtónkban olvashatni az amerikai fiatalok házasságjósoló mágiájáról. Íme egy ilyen leírás: „Ha valaki meg akarja tudni, hogy ki lesz a férje, meg kell számolnia száz pinos sportkocsit, azután tekintetével meg kell állnia egy kék ruhás vörösesszőke hajú hölgyön, ezután találnia kell egy zöld nyakkendőös férfit; az első fiú, aki mindezek után kérdez valamit tőle, az lesz a férje.” Kétségtől sajtós eljárás mód, úgy találjuk azonban, hogy ez a házasságjósolás — legalábbis szerkezetét tekintve — nagyon közeli analógiája azoknak a hasonló műveleteknek, amelyeket a nagyleányok hagyományos műveltségű közegekben űztek. Íme egy

példa erre: Ha a lány meg akarta tudni, mi lesz leendő férjének a neve, el kellett mennie az éjféλι misére, s magával kellett vinnie egy piros almát. Másnap reggel, korán ki kellett állnia a kiskapuba, és bele kellett harapnia az almába. Miközben az almát ette, figyelnie kellett az arra haladó férfiakat; amilyen nevű férfival (vagy fiúgyerekekkel) találkozott először, olyan nevű lett a férje. Saját gyűjtő-tapasztalatunk alapján állíthatjuk, hogy ebben a hiedelemben nagyanyaink nemzedéke nagy mértékben hitt! De idézhetünk egy másik hasonló eljárást is: Kora reggel, még napfelkelte előtt kiment a lány az udvarra, felállt a trágyadombra — helyenként ezt meztelenül kellett tennie — s figyelnie kellett az első kakasszót: amelyik irányból meghallotta az első kakaskukorékolást, abból az irányból remélte jönni kérőjét. Úgy véljük, igen nagy hasonlóság vehető észre az amerikai fiatalok házasságjósó eljárása, valamint a hagyományos házasságjósó eljárások között; a különbség az, hogy a művellet a mai világban a modern életmód rekvizitumai között vagy által valósul meg. Az idézett modern eljárás azonban — legalábbis szerkezetében és belső logikájában — kétségkívül a hasonló hagyományos eljárások megfelelője.

Tegyük fel, hogy munkahelyünkön jó napunk volt, annak ellenére, hogy bal lábbal keltünk fel. S hazafelé menet — a reggeli tapasztalaton okulva — óvatosabbak voltunk, s fekete macska sem szaladt át előttünk az úton. Hazaérve a levelesládában névtelen levelet találunk, amelynek tartalma fölöttébb furcsa. Azt közli ugyanis velünk, hogy a „szerencse lánc” eljutott hozzánk, s csak rajtunk múlik, hogy részeseülünk-e a szerencsében, amelyet ez a levél biztosan magával hoz. S nehogy megszakítsuk a láncot, mert akkor magunkra vessünk, ha elkerüli házuinkat a szerencse! Mind-ézt nyomatékosítandó közli velünk a szöveg, hogy egy repülőtiszt — ravasz módon éppen a Royal Air Force tagjáról van szó! — több ezer dollárt nyert az osztálysorsjátékon, de mivel megszakította a szerencseláncot, a pénzt nem kapta meg, mert időközben elvesztette sorsjegyét. A levél további neveikkel, országokkal „igazolja”, hogy a világ min-

den táján kiket miféle kellemetlenség ért, mert nem küldték tovább a megadott példányszámban a levelet. Arra is sorolja természetesen a példákat, hogy kiket ért szerencse a lottón vagy a totón azok közül, akik nem szakították meg a szerencse láncát.

Látható, hogy lélektanilag kifejezetten ravasz módon megfogalmazott lappangó fenyegetésről van szó ebben a levélben, s a benne felhozott példák a labilisabb idegzetűeket talán meg is rémisztik. A névtelen levelek többsége azonban a szemétkosárban szokott kikötni. Nem mellékes, hogy a lánclevelek napjainkban szokatlan módon elszaporodtak: ha az embernek kedve lenne hozzá, csinos kis gyűjteményt hozhatna össze belőlük. Tudnunk kell azonban, hogy állapotában véve ebben az esetben sincs szó valamiféle új találmányról, arról, hogy valakinek különös kedvtelése lenne korunk emberét megatnia, s levélírára kényszerítenie.

A lánclevelek legalább a századforduló óta adatolhatóak, azzal a különbséggel, hogy akkor Szent Antal láncá néven voltak ismeretesek. S akkor nem csupán szerencsét ígértek, hanem a kor szellemének megfelelően „isten áldását” is. A két háború között oly méreteket öltött ez a fajta levelezés, hogy még szűkebb hazánk egyházi sajtójának is fel kellett emelnie a szavát ellene. A kor hangulatának és izlésének megfelelően alakultak aztán a lánclevelek: voltak évtizedek, amikor csupán a gyerekek irkáltak egymásnak, s képeslapok érkezését ígérték egymásnak arra az esetre, ha nem szakítják meg a láncot. Később a pénzküldés korszaka következett: a lánclevelek meggazdagodást ígértek stb. Szinte minden évtizedben feltűntek a lánclevelek, s az aktualitástól függően ígértek mindig valamit, ami az adott pillanatban jól jöhetett volna a kisembernek.

Ezekkel a lánclevelekkel valahogy úgy vagyunk, mint amit C.G. Jung állapított meg a repülő csészélejakról. Szerinte ugyanis ezek a tárgyak általában társadalmi krízisek idején tűnnek fel igen nagy számban. Nem lehetetlen, hogy krízishangulatot sugalló korunk is nagy mértékben kedvez a szerencseígérő levelek elterjedésének. Ezzel szemben a Németországból érkező lánclevelek nem szerencsét, hanem

ennél sokkal kézzelfoghatóbb dolgot ígérnek. Annak, aki megfelelő számban szétküldi a levelet, s maga is felad néhány süteményreceptet, bizonyos időn belül süteményreceptek tömege fogja elárasztani a lakását!

A kutatás egyébként megállapította, hogy a láncklevelek esetében is kimutathatóak a hagyományos folklóraltkötésekkel kapcsolatos törvényszerűségek vagy legallábbis azoknak egy része. Ilyen például, hogy ezek a levelek is változatokban terjednek, akárcsak a népköltészeti alkotások, a népi hiedelemvilág varázsszámai éppen úgy funkcionálnak bennük, akár egy hiedelemtörténetben, a segítséget (szerencsét) ugyancsak irracionális erőktől remélik stb. A magyar folklorisztikában ennek a kérdésnek a vizsgálata csak mostanában kezdődött el.

Tegyük fel, hogy ezután nem történt különösebben érdekes dolog otthonunkban; ebédeltünk, közben megtárgyaltuk a napi eseményeket, s ösztönösen le is kopogtunk valamit az asztal lapja alatt. Valamit, aminek örülünk, s nem szeretnénk, ha a tőlünk független erők változtatnának rajta, hogy az ügy menete kedvezőtlen irányban folytatódjék. Közben gyermekeink beszámolnak az iskolai eseményekről, s azt is megtudjuk tőlük, hogy az osztályterembe mindig úgy mennek be, hogy a kilincset jobb kézzel fogják meg, mert ekkor szerencsájük lesz feleléskor. Megtudjuk feleségünktől, hogy délelőtt viszkedett a jobb tenyere meg a bal szeme, ami annyit jelent, hogy pénz áll a házhoz, mégis szomorú lesz. (A dolog fordítva is elképzelhető: a csallád nagyobb kiadás előtt áll, ennek ellenére nagyon fog örülni valaminek.) Ezután kézbe vesszük a napisajtót, s abból megtudjuk, hogy például a szabadszabó bíróságon elítélték egy zentai fiatalembert, aki majdnem agyonverte anyósát. Mégpedig azért, mert meggyőződése szerint boszorkány, s megrontotta a leányát. Este mondjuk moziba megyünk vagy filmet nézünk a tévében. A filmben lakodalmi jelenetek is láthatók. A gépkocsi után, ahová beszáll a nászútra induló fiatal pár, madzagom egy csomó üres konzervdobozt kötnek. S a kocsi el is indul, éktelen csörömpölést csapva. Ezen jól mosolygunk, és az amerikaiak különös hóbortjának

vesszük. Holott ennek a szokásnak, valamint az előbbiekből idézetteknek is, megállapítható hiedelmi hátterük van.

A számunkra kedvező hír vagy esemény „lekopogása” az asztal lapja alatt napjaink egyik legelterjedtebb köznapi hiedelme és hiedelemselekvése. (De nyugodtan mondhatnánk mágiikus cselekvést is.) A kutatás igen sokat foglalkozott vele, olyannyira, hogy a pszichoanalízis szerint voltaképpen a lekopogás műveletében az ember tudat alatt a coitust utánozza, hogy ezzel elriassa a veszélyes ismeretlen erőket. Más irányba mutat az az értelmezési kísérlet, amely szerint a lekopogásban legalább két olyan elem figyelhető meg, amelyeknek a hagyományos népi hiedelemvilágban is meghatározó szerepe van: ez pedig a zajkeltés és a fordított cselekvés. A kutatás rámutatott, hogy a zajkeltés szinte minden formájának gonoszűző szerepet tulajdonít a népi hiedelemvilág. Gondoljunk csak a felhő elleni harangozásra, a mohácsi busók és a dalmát zvončarok éktelen koolompolására és kerepelésére, a lakodalmi szokásrendben ismert tál- és tányértörésre stb. Napjainkban is közismert, hogy a biztonsági szervek rosszállása ellenére jókedvűen lövöldöznek a spicces komák és egyéb lakodalmi résztvevők, állami ünnepek alkalmával pedig ugyancsak gyakran hallható, hogy sokan a levegőbe lövöldöznek.

Mindaz alapján véve a gonoszűző zajkeltés ránk maradt csökevénye, másként szólva: survivalja, (túlélés), s az amerikai nászutasok csörömpölő üres konzervdobozai is minden bizonnyal ennek a mágiikus eljárásnak kései lecsapódásai. A parasztlakodalmakban ugyanis tányérokat és cserépfazekakat szoltak a kocsikerékhez csapni, ugyancsak jókedvű zajkeltés céljából.

Visszatérve a lekopogáshoz: a fordított cselekvésre hoztuk már fel példát könyvünk előző fejezeteiben; gondoljunk a fordítva felhúzott futballcipőre vagy a nagylányok fordítva fölhúzott alsóneműjére. A kifordításnak ugyanis a zajkeltéshez hasonlóan démonűző szerepet tulajdonít a néphagyomány. Mindennapi lekopogásainkból ítélve napjaink modern embere szintúgy.

A viszkető bal vagy jobb szem, a jobb vagy bal tenyér kapcsán — úgy hisszük — csupán szaporítanánk a szót, ha ismételten a kettős megkülönböztető jegyek többször is emlegetett kérdésére térnénk vissza. Ugyanez vonatkozik a jobb kézzel megfogott kilimcsre is.

Elképzeltek köznapunk huszonnégy órájába már csupán az éjszaka fér bele, melynek során álmodni is szoktunk. Az álmok jelentésének az évszázadok során külön hiedelemkörei alakultak ki, s nem kevesen vannak ma is, akik az álmoknak jelentőséget tulajdonítanak, messzemenő következtetéseket vonnak le belőlük. Mindezt az is jól bizonyítja, hogy a zugkiadók által piacra dobott álmoskönyvek napjainkban is mindig vevőre találnak.

Ha nagy vonalakban is, úgy hisszük, sikerült felelevenítenünk néhány köznap hiedelmet, amely nem áll messze tőlünk, s amely szinte hozzátartozik mindennapi életünkhöz. Minden bizonnyal sokkal több ilyen is van, célunk azonban az volt, hogy rámutassunk: kiszakadva a hagyományos közösségi életmódból, a mai hétköznapok embere továbbra is él sok olyan hiedelemcselekvéssel, amelynek gyökerei azonosak vagy nagyon közel állnak a hagyományos népi hiedelemvilág hasonló megnyilvánulásaihoz. Természetes persze, hogy a más életmód bizonyos vonatkozásaiban átformálta, s állandóan formálja ezeket a hiedelmeket és hiedelemcselekvéseket, úgy látszik azonban, hogy ezeknek többsége is a könyvünkben ismertetett ősi forrásokhoz vezethető vissza. Mindennek tudományos felmérése még nem történt meg, sokkal közelebbi adatokkal akkor rendelkez-nénk, ha a jugoszláviai magyar néprajzkutatás külön vizsgálná a mai folklór, vagy más megfogalmazással: az urbanus etnológia kérdéseit is.

A hasonló külföldi és jugoszláv kezdeményezéseket alapul véve minden bizonnyal ezen a területen is számottevő eredmények birtokába juthatna nem csupán folklorisztikánk, hanem más tudományok is. Olyan kérdések ezek ugyanis, amelyeknek vizsgálatához szükség lesz a pszichológia és a szociológia szakembereinek közreműködésére.